

УДК 811.161.2+811.162.1]’373.7-055.2
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/75-3-30>

Ірина ШКИЦЬКА,
orcid.org/0000-0002-0252-8111
доктор філологічних наук, професор,
професор кафедри інформаційної та соціокультурної діяльності
Західноукраїнського національного університету
(Тернопіль, Україна) i.shkitska@gmail.com

РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ КОНЦЕПТУ «ВІК» У ПОЛЬСЬКИХ І УКРАЇНСЬКИХ ПАРЕМІЯХ ПРО ЖІНОК

У статті досліджено репрезентацію концепту «вік» у польських і українських пареміях про жінок. Виокремлено марковані з позиції віку номінації на позначення осіб жіночої статі. На прикладі фразеологічно-паремійного матеріалу описано ставлення до осіб жіночої статі різного віку в традиційній польській і українській культурах. Визначено критерії характеристики дівчини / молододі жінки, зафіксовані польськими та українськими прислів'ями і приказками.

Виокремлено й описано семантичні різновиди паремійних одиниць про жінок старшого віку. Висвітлено ставлення традиційного польського й українського суспільства до дівування, нерівних (із погляду віку) шлюбів, боротьби зі старінням, що вербалізувалося у вигляді паремій. З'ясовано особливості репрезентації опозиції «дівчина – вдова» у польських та українських прислів'ях і приказках.

Показано, що в польській і в українській традиційних культурах молодість жінки асоціюється з родою, мінливістю настрою, гнучкістю характеру, прагненням створити сім'ю. Проте українські приказки засвідчують істотно більшу кількість прикладів, що акцентують увагу на зовнішній красі молододі особи жіночої статі.

Старший вік жінок в обох культурах пов'язується з негативними оцінками їхнього зовнішнього вигляду, стану здоров'я, розумових здібностей, рис характеру, моральних якостей, способу виконання жіночої роботи тощо.

Авторка доходить висновку про те, що фразеологічно-паремійний матеріал порівнюваних культур засвідчує погляд на стару жінку як на тягар, асоціює її з балакучістю, надокучливістю, вередливістю тощо. В обох культурах репрезентовані прислів'я і приказки, у яких засуджувалося тривале дівування та перебірливість у виборі супутника життя, а також шлюби з великою різницею у віці. Чималу групу становлять паремійні одиниці зі значенням незворотності часу, туги за молодістю, марністю боротьби із часом.

Ключові слова: прислів'я, приказка, паремія, паремійна одиниця, концепт віку, номінація на позначення особи жіночої статі, польська / українська культура, традиційне суспільство.

Iryna SHKITSKA,
orcid.org/0000-0002-0252-8111
Doctor of Science in Philology, Professor,
Professor at the Department of Information and Socio-Cultural Activity
West Ukrainian National University
(Ternopil, Ukraine) i.shkitska@gmail.com

REPRESENTATION OF THE CONCEPT «AGE» IN POLISH AND UKRAINIAN PAREMIOLOGICAL UNITS ABOUT WOMEN

The article deals with the representation of the concept of age in Polish and Ukrainian paremias about women. Nominations for the designation of women have been marked separately by age. By way of example of phraseological-paremiological material, the author describes attitudes toward women of different ages in traditional Polish and Ukrainian cultures and determines the criteria for the characteristics of a young woman, verbalized in Polish and Ukrainian proverbs and sayings.

The article singles out and describes semantic varieties of paremias about older women and highlights the attitude of traditional Polish and Ukrainian society to betrothal, unequal marriages (from the point of view of age), fight against aging, which is verbalized in the form of paremias. The author clarifies the peculiarities of the representation of the opposition «young lady – widow» in Polish and Ukrainian proverbs and sayings.

In traditional Polish and Ukrainian cultures, a woman's youth is associated with beauty, mood swings, flexibility, and the desire to create a family. However, Ukrainian proverbs represent a significantly larger number of examples that emphasize the external beauty of a young female person. The older age of women in both cultures is associated with negative assessments of their appearance, state of health, common sense, character traits, moral qualities, the way women work is performed, etc.

The author concludes that the phraseological-paremiological material of the compared cultures attests to the view of the old woman as a burden, associating her with talkativeness, officiousness, irritability, etc. Both compared cultures represent proverbs and sayings that condemn the long absence of marriage and pickiness in choosing a life partner, as well as marriages with a large age difference. A sizeable group consists of paremiological units with the meaning of the irreversibility of time, longing for youth, and the futility of fighting against time.

Key words: *proverb, saying, paremy, paremiological unit, concept of age, nomination for designation of a woman, Polish / Ukrainian culture, traditional society.*

Постановка проблеми. У сьогодишньому глобалізаційному світі, що характеризується легким доланням кордонів між країнами та посиленням взаємодії між культурами, питання збереження національної самобутності, а також гармонійного міжкультурного діалогу набувають особливої актуальності. З огляду на це в сучасному мовознавстві все більшої популярності набувають наукові розвідки, присвячені порівнянню споріднених мов, що не обмежуються зіставленням структурних особливостей мови і виходять на рівень ментальності й національної ідентичності.

Аналіз досліджень. Питання вивчення фразеологічно-паремійного багатства мов здавна привертає увагу науковців із різних галузей знань: лінгвістів, фольклористів, істориків, літературознавців, етнографів, соціологів тощо. Польські та українські фразеологічні одиниці досліджували Жанна Марфіна (Марфіна, 2014), Л. М. Корнєва (Корнєва, 2016), Пауліна Муравська (Муравська, 2016), Тетяна Мороз (Мороз, 2021) та ін. Проте, незважаючи на великий доробок учених у вивченні фразеологічної спадщини польської та української культур, залишається велика ніша для компаративних мовознавчих студій, що дадуть змогу пролити світло на особливості ментальності сусідніх народів й сприяти гармонізації діалогу між ними.

Концептуальний аналіз культурного виміру, зокрема мови, є доволі популярним підходом у сучасному мовознавстві. Під концептом розуміють одиницю ментальності, інформаційну структуру свідомості, що формується внаслідок пізнавальної діяльності людини, осмислення отриманої інформації (Селіванова, 2008: 403-404). Особливостями культури та ментальності етносів «зумовлені розбіжності у змісті концептів, які вважають універсальними» (Макарець, Сліпчук, 2013: 75). Одним із таких базових понять постає концепт віку, сприйняття якого в різних культурах може мати свою специфіку, що робить компаративні студії особливо цінними й актуальними.

Метою нашої статті є з'ясування особливостей репрезентації концепту віку в польських та українських паремійних одиницях про жінок.

Виклад теоретичного матеріалу. У складі польських і українських паремій можна виокре-

мити дві групи номінацій на позначення осіб жіночої статі, що мають виражену конотацію віку. Першу групу становлять слова / словосполучення на позначення молодості: *dziewka, dziewica, dziewczyna, panna, młoda + żona / wdowa, wnuczka; dівка, дівчина, дівча, молодиця, онука, онучка: Za dziewczką krowy rycą, a za babą dzieci krycą* (Adalberg, 1889–1894: 121); *Złodziej w komorze, żołnierz w oborze, ksiądz u młodej żony, jaki pożytek czynią, każdy niech uważy* (Там само: 640); *Дівча як злото* (УППТІ, 2001: 34); *На чужій стороні і жук м'ясо і стару бабу молодицею звать* (УППТІ, 2003: 195); *У нас дівчата такі, що сюди дивись!* (УППТІ, 2003: 176). Друга група охоплює номінації, що маркують зрілість / старість: *babuleńka, stara + żona / białogłowa¹, matrona, panna, wdowa; бабця, бабка, бабуся, вдова, стара, стара + баба / панна: Przypomniała babuleńka, kiedy młoda była* (Adalberg, 1889–1894: 664); *Chceszli być pewnym młodej żony, odpędzaj stare matrony* (Там само: 651); *Ну, ну, стара: гости будут та пойдуть, а ми з тобою вік зжили* (УППТІ, 2003: 236). Серед зібраного матеріалу знаходимо паремійну одиницю, яка засвідчує конфліктогенність звертання *бабцю* в українській культурі, актуальну до сьогодні: «*Бабусю!*» – *Хіба я пуп гризла, що ви зовете!* (Там само: 260).

Водночас нейтральністю і розмитістю стосовно вікових характеристик постають номінації *baba, babka, białogłowa, gospodyni, niewiasta²; баба, господиня, дружина, жінка, кума, хазяйка* тощо. Але, залежно від контексту, деякі зі згаданих номінацій можуть набувати конотації віку. Так, наприклад, протиставлення «*трянда – баба*» у паремійній одиниці *U dobrego męża żoneczka jak róża, a u draba we trzy lata baba* (Krzyżanowski, 1970: 432) надає лексемі «баба» значення старіння: «у хорошого чоловіка жінка буде доглянутою та матиме красивий вигляд як троянда. А у чоловіка-мерзотника буде виснаженою та схожою на стару бабу за короткий проміжок часу» (Мороз, 2014: 234).

¹ Така назва виникла, тому що в давні часи замійні жінки в Польщі носили білі хустки.

² Ця лексема в польській мові пізніше розширила своє значення й слугувала позначенню жінок загалом – не тільки наречених чи невісток.

Позитивне позиціонування молодості та негативне старості типове для обох порівнюваних культур: *Myj się zimną wodą, a będziesz piękną i młodą* (Adalberg, 1889–1894: 339); *Stara, jak kiejdańska fara* (Кiejdany – miasteczko) (Там само: 202); *Стара, як попова собака* (УПШПЗЛП, 2001: 63); *Таке старе, що аж в пані старій зацвіло* (УПШПТІ, 2003: 179). Типовою є також загальна позитивна характеристика дівчини / молоді жінки, а також підкреслення її жаданості й привабливості для представників протилежної статі: *Młodsza słodsza* (Adalberg, 1889–1894: 313); *Dla szklanki i dziewczyny nie rachuje się godziny* (Там само: 541); *Tobie zajac i sarna, a mnie sobol i panna* (Там само: 624).

Проте в українських пареміях, на відміну від польських, увага більше акцентується зовнішній красі дівчини / молоді: *Дівка як лялька* (УПШПЗЛП, 2001: 34); *Дівчина як кров з молоком* (Там само: 35); *Дівчина як сметана* (Там само); *Гарна молодичка, хоч води напиться* (УПШПТІ, 2003: 176); *Дівча як намальоване* (УПШПЗЛП, 2001: 35); *Не дівчина, а дзеркало* (Там само). Так, українська дівчина часто порівнюється з квітами (*рожа, яглиця, чічка*), фруктами / овочами (*яблучко, малина, калина, огірок*), небесними світилами (*сонечко, зіронька, зірочка*), птахами (*горлиця, ластівка, лебідка, нава, перепелиця*) та ін.

Більшість приказок на позначення дівочої вроди дають загальну характеристику зовнішності, але трапляються й поодинокі приклади на позначення фігури і зросту: *Дівчина струнка як тополя* (УПШПЗЛП, 2001: 34); *Дівка як свічка* (Там само); *Дівча, що лиш в пазуху схвати* (Там само: 35). Незначна група приказок цієї тематичної групи має негативну оцінку: *Дівчина, як дівчина, а черево як діжчина* (УПШПТІ, 2003: 182); *Дівка як ступа* (УПШПЗЛП, 2001: 34).

І в польських, і в українських пареміях яскраво репрезентована думка про швидкоплинність дівочої краси: *Póty dobra Różia, róki młoda buzia* (Adalberg, 1889–1894: 475); *А коли дівці сходить на вінци, то збабіє* (УПШПТІ, 2003: 186); *Дівкою калина, жінкою ялина* (УПШПЗЛП, 2001: 34); *Дівоча краса як майова роса* (УПШПЗЛП, 2001: 36); *Дівочий вік як маків цвіт* (УПШПТІ, 1992: 90). Як бачимо, дівоча краса порівнюється з травневою рососою, що швидко випарується, і маковим цвітом, що швидко в'яне.

Зміни дівчини із часом можуть стосуватися не тільки зовнішнього вигляду: *Сам чорт не пізна, яка з дівчини вийде молодичка* (УПШПТІ, 2003: 186); *До весілля дівка гарна (мила), а там*

хоч покинь (Там само); *Дівка – як огонь, невіста – корошов* (Там само). Водночас трапляються приказки, у яких підкреслюється, що з гарної дівчини вийде гарна жінка: *Piękna dziewczka, piękna babka* (Adalberg, 1889–1894: 120); *З гарної дівки гарна і молодичка* (УПШПТІ, 2003: 186).

І в польській, і в українській культурах дівчина асоціюється зі сором'язливістю: *Daje się prosić jak panna* (Adalberg, 1889–1894: 437); *Droży się i da się jak panna prosić* (Там само) / *Droży się, jak panna na wydaniu* (Там само: 674); *Соромливий / студливий як дівчина* (УПШПЗЛП, 2001: 212). Лише поодинокі приклади вказують на удаваність дівочого сорому або його нетривалість: *Дівочий студ до порогу, аби пересягнула, так і забула* (УПШПТІ, 2003: 181); *Задається, як дівчина праздника: першу чарку її випити просять, а другу сама собі наливає* (УПШПЗЛП, 2001: 75).

Типовими для обох культур є погляди на дівчину як на особу гнучку й поступливу: *Młoda dziewczyna giętka jak trzcina* (Adalberg, 1889–1894: 120); *Дівка як верба: де посади, там прийметься* (УПШПТІ, 2003: 184); *Дівчина як билина, куди вітер подається, туди вона і гнеться* (УПШПЗЛП, 2001: 35); *Дівчина як молода гнучка берізка* (Там само). Позитивно оціню конотацію має образ ніжної та лагідної дівчини: *Дівка як горлиця* (УПШПЗЛП, 2001: 34); *Дівка як віця* (Там само).

Приказка *Дівочі сльози як весняний дощ* (Там само) передає мінливість настрою дівчини. Вередливість наречених, їх надмірна увага до свого зовнішнього вигляду, а також емоційна нестабільність відображені у паремійних одиницях: *Młynowi i pannie młodej zawsze coś brakuje, bo młyn trzeba ustawnie naprawiać, a pannie młodej do stroju* (Adalberg, 1889–1894: 315); *Deszczyk majowy i lzy panny młodej nie długo trwale* (Там само: 281).

Фразеологічно-паремійний матеріал польської і української мов засвідчує також прояви різних типів темпераменту молодих представниць жіночої статі. Так, польські приказки маркують повільність дівчини, особливо щодо руху в танці: вона повинна бути статечною, поважною, не повинна поспішати: *Chodzi, jak panna w tańcu. Powoli kroki stawia* (Там само: 59); *Powolny jako panienka* (Там само: 427). Припускаємо, що це зумовлено особливістю польського танцю *полонез*, у якому пари повільно рухаються. Натомість серед українських приказок знаходимо приклади з позитивною оцінкою енергійної дівчини: *Дівка як вогонь* (УПШПЗЛП, 2001: 34).

В обох культурах репрезентоване твердження про те, що дівчата хочуть вийти заміж: *Od M. Boskiej Gromnic (po M. Boskiej Gromnic) będą*

dziewki trąbić (Adalberg, 1889–1894: 679) – плакати / шкодувати, що до цього часу не вийшли заміж; *Свята Покрівонько! Покрий мені голівоньку – хоч кленовеньким листочком, хоч біленьким платочком* (УППІТІ, 2003: 294); *Не хоче, як дід калача, а дівка заміж* (УППІТІЗЛП, 2001: 215); *Kwapi się, by porówna za mąż* (Adalberg, 1889–1894: 254); *Не будь ласий, як попівна заміж* (УППІТІЗЛП, 2001: 103).

Як польська, так і українська традиційна культура засуджує дівування до старості та перебирання залицяльниками: *Stara panna na starego żołnierza czeka* (Adalberg, 1889–1894: 379); *Jak się panna zestarzeje, to i pies na nią brzechnie* (Там само); *Сидить дівка до сивої коси, і заміж не вийде* (УППІТІ, 2003: 184); *Стара пані і старе вино за все добре, але не стара дівка* (Там само); *Сидитимеш до сиду-коси* (Там само); *Відмовляється, як стара дівка від гарного жениха* (УППІТІЗЛП, 2001: 127); *Сиділа дівка, та й висиділа дідька* (УППІТІ, 2003: 57).

У польських паремійних одиницях знаходимо позиціонування старої діви як непривабливої, конфліктної та непридатної до сімейного життя особи: *Ciekawy, jak stara panna* (Adalberg, 1889–1894: 671); *Z starą panną do klasztoru, a z młodą do chłopu* (Там само); *Stara panna i z kamieniami na ceście się wadzi* (cesta – дорога) (Там само). До того ж стара діва у традиційній польській культурі зображена як погана опікунка для дітей: *Nie masz dla dzieci srozszezo kata nad pannę zapędzoną w lata* (Там само); *Dzieci do babki na rozpieszczenie, do ciotki na wyćwiczenie, do starej pannu na umęczenie* (Там само: 117).

З іншого боку, можна стверджувати, що трактування нещасливого заміжжя як гіршого від неволі і самотності типове для обох культур: *Lepiej dziewczką siwieć, niż za mężem parszywieć* (Там само: 120); *Lepsze jest stare panieństwo, niż złe zamążrójście* (Там само: 378); *Зав'язаний світ* (заміжжям) (УППІТІ, 2003: 189); *Сиди до сивої коси, а за ледащо не йди* (Там само: 184).

Зауважмо, що вимоги до особи жіночої статі залежно від її віку різнилися. Так, якщо в дівчини цінувалася врода і її комунікабельність, то в жінки (молодиці) – хазяйновитість і мудрість: *Stare baby do porady, młode do usiechy* (Przysłowia o babie); *Дівкою повна улица, жінкою – повна ніч* (УППІТІ, 2003: 186); *Старий стару хвалить, що добрий борць варить, а молодий свою гудить, що не зварить, та зпаскудить* (УППІТІ, 2003: 187).

Розгляньмо погляди на осіб жіночої статі старшого віку, відображені в польських та українських паремій. На матеріалі обох мов зустрічаємо несхва-

лення осіб жіночої статі старшого віку: *Dobre są baby, ale nie stare* (Adalberg, 1889–1894: 7), а також образ старої жінки як обтяжливої для рідних і соціуму: *Babka wszystkich opłakiwała, a babki nikt* (Там само: 6); *Проплакала бабка увесь ліс, а по їй ні біс* (УППІ, 2012: 65); *Co tam słyhać? Stare baby i nie chcą dychać* (Adalberg, 1889–1894: 7); *Do szpitala babie! Do pacierzy!* (Там само).

Серед частковооцінних несхвальних паремійних одиниць про жінок старшого віку можна виокремити групи на позначення:

1) зовнішності (негарна, сива, без зубів та ін.): *Baba jak żaba* (Adalberg, 1889–1894: 6); *Сиди до сивої коси, а за ледащо не йди* (УППІТІ, 2003: 184); *Siedzi na wierzchu, jak żab u starej baby* (Adalberg, 1889–1894: 496); *Ma tyle snót, co stara baba zębów* (Там само: 71);

2) стану здоров'я (стара жінка недочуває, має хворі ноги, мерзне, кашляє і т.д.): *Dom stary i żona stara częściej potrzebują naprawy* (Там само: 102); *Babko, dzwonią!* – «*Nie słyszę*». *Babko grają!* – «*Cha! Cha!*» (Там само: 6); *Babko! Dzwonią do kościoła!* – «*Bolą nogi*». *Babko! Grają!* – «*A gdzie są moje chodaczyska, trzeba rucac do karczmyska*» (Там само); *Давить, як мороз бабу* (УППІТІЗЛП, 2001: 102); *Мороз давить бабу, мороз давить бабу!* (УППІТІ, 2003: 262); *Kaszle, jako stara baba; Kaszle, jak baba, usiadysz w kącie* (Adalberg, 1889–1894: 201);

3) браку здорового глузду та пам'яті: *Każda kobieta dwa razy szaleje: kiedy się kocha i kiedy siwieje* (Adalberg, 1889–1894: 211); *I stara babka wie, że w niedzielę święto* (Там само: 333); *I stara pani Kownacka tak potrafi* (Там само: 231); *Говорила небіжечка до самої смерті, а все до ладу чортзна* (УППІТІ, 2003: 267); *Стара з глузду з'їхали, як собака з солом* (УППІТІЗЛП, 2001: 63).

Паремійна одиниця *Nie poznała babka swojej wnuczki w tańcu* (Adalberg, 1889–1894: 8) функціонує в ситуаціях, коли хтось не бачить очевидного. Приказки *Zapomniała krowa, kiedy cielęciem była* (Там само: 242); *Забула бабка, як сама молодою була* (з розмовного мовлення) уживаються в ситуаціях, коли старша жінка, засуджуючи молодих, забуває про гріхи своєї молодості. Іронічністю відзначається паремійна одиниця на позначення думки про те, що вік жінки не додає їй мудрості: *Молода була – дурна була, стара стала – дурна стала* (УППІТІ, 2003: 180). До цієї групи можна віднести й приказки, що маркують забобонність старших жінок: *Zabobony starej żony* (Adalberg, 1889–1894: 623);

4) негативних моральних якостей, зокрема злості: *Nie ma mięsa bez kości, a baby bez złości*

(Przysłowia o babie); *Zawsze radzą dla pokus, ba i dla obmowy, każdy sie strzeż w rozmowach starej białogłowy* (Adalberg, 1889–1894: 8, 19); *Czy bies go opętał, czy stara rybaczka zarzekła* (Там само: 23). Типовою для традиційної польської та української культур є й асоціація старої жінки з нечистою силою: *Gdzie stara baba, tam i djabeł mieszka* (Там само: 7); *Stare baby wiedzą, co w piekle warzą i jedzą* (Там само: 8); *Starej babie do tańca diabeł gra na skrzypcach* (Przysłowia o babie); *Баба з некла родом / Баба сім миль з-за некла* (УППП, 2012: 10). Можливо, з огляду на це романтичні стосунки зі старшою жінкою вважалися подвійним гріхом: *Kto się w starej kocha, dwa razy grzeszy* (Adalberg, 1889–1894: 521); *Kto starą babę pocałuje, sto dni odpustu dostępuje* (Там само: 7);

5) негативних рис характеру:

а) **балакучість, лукавство, сварливість**: *Wół rogati, baba językiem kłuje* (Там само); *Говорила небіжичка до самої смерти, а як вмерла, то ноги задерла – та ні слова не допитаєшся* (УППП, 2012: 348); *Балакучий як баба* (УПППЗЛП, 2001: 123); *Сто літ живе баба, а двісті копає* (УПППТІ, 2003: 176); *Babko! Do roboty – «Nie słyszę»*. *Babko, do jedzenia – «Toć się i zawłokę»* (Adalberg, 1889–1894: 6);

б) **вередливість і впертість**. В обох культурах зустрічаємо образ старої жінки, яка сама не знає чого хоче, вперта щодо виконання своїх забаганок: *Zabarzyło tu się tego, jak starej babie terek* (Там само: 622); *Zachciało się starej babie na kobyle do lasu* (Там само: 8); *Zachciało się, jak starej babie chłopa* (Там само: 623); *Старій бабі й на печі ухаб* (УПППТІ, 2003: 180); *Jak sobie co baby wbiją w głowę, obcęgi nie wyciągniesz* (Przysłowia o babie). Лише поодинокими прикладами репрезентовані паремійні одиниці, у яких зображено стару жінку як невибагливу: *Dla staruszki dobry pies i garnuszki* (Adalberg, 1889–1894: 514). Серед іронічних приказок на позначення чогось непотрібного знаходимо такі: *Потрібно, як старій бабі весілля* (УПППЗЛП, 2001: 106); *Потрібно, як старій бабі вінок на голові* (Там само: 108); *То таке здале, як старій бабі кадило, що її скрутило* (Там само: 76).

в) **надокучливість, нетактовність**. Ідеться про ситуації, коли старша жінка допізна засиджується в гостях, задовго танцює і под.: *Сиди, бабко, як садили – а баба й сидить до посліднего* (УПППТІ, 2003: 246); *Погано вража баба скаче, та й ще довго* (Там само: 159); *Е, та й гидко ти танцюєш, баба!* – *Е, так довго* (Там само: 257); *Хто баби не веде* (у танці. – І.Ш.), *того трясяця нападе* (Там само). Водночас у польських прислів'ях зна-

ходимо приклади на позначення нетривалості танцю старої жінки: *Deszcz ranny, gniew panny, płacz wdowy i taniec starej baby nie długo trwają* (Adalberg, 1889–1894: 673); *Babi taniec i deszcz ranny niedługo trwale* (Там само: 6); *Babi taniec, węgierska wojna³ niedługo trwać zwykła* (Там само);

б) **способу виконання роботи**. Це передусім стосується невправності жінки старшого віку у виконанні жіночої роботи, яку вона або переробляє, або занадто довго виконує: *Co robi stara? – Szyje i rozpara* (Adalberg, 1889–1894: 521); *Szyje, jak stara baba po miesiącu* (Там само: 703); *Stara Maryna szyje i rozryzu* (Там само: 289); *Єдна шие, друга nope* (УПППТІ, 2003: 215).

Поодинокими прикладами репрезентовані паремії, що маркують індивідуальні особливості жінок, висвітлювані з позиції віку: *Як я молодою бувала по 40 вареників їдала, а тепер Хамелю, Хамелю, на силу 50 вмелю* (УПППТІ, 2003: 170). Іронічна конотація притаманна й пареміям, що маркують спогади і невідворотність плину часу: *Przypomniała sobie babka, kiedy panna była; Przypomniała babka dziewicz wieczor / swoje młode latka* (Adalberg, 1889–1894: 8); *Згадала баба дівич-вечір* (УПППТІ, 2003: 268); *Старий кобили не брикаться, сивій бабі не цілуватися* (Там само: 184). Низка паремійних одиниць цієї групи має значення неможливості. Ідеться передусім про нездатність старої жінки народити дитину: *Zródź baba dziecko, a babie sto lat / Zródź baba dziecko, a baba nie może, Stwórz baba dziecę, kiedy go nie masz* (Adalberg, 1889–1894, s. 9); *Роди, бабо, дитину, а бабі сто літ* (УПППТІ, 2003: 138); *Роди, бабо, коли бабі з літ вишло* (Там само: 140). Приказка *Тоді то було, як баба була дівкою* (Там само: 146) підкреслює часову віддаленість події – «дуже давно».

У багатьох українських прислів'ях про жінок яскраво виражений жаль за молодістю, що може мати вияв туги за коханням, що асоціюється з нею: *Коли б літа вернулися, то б і хлопці горнулися* (Там само: 180); *Як я була дівочкою, до мене ходили з горілочкою, а як стала молодницею, перестали ходити із водицею* (Там само: 256); *Як я була молодниця, цілювали хлопці в лиця, а тепер стара баба, не цілують, хоч би й рада* (Там само: 257); *Як була я молодою преподобницею, повисіла хвартушину над віконницею* (Там само). Типовим також є сум за **втраченою красою**: *Як була я молода, була в мене врода, а тепер на виду і в зеркалі не найду* (Там само); *Як була я у батенька, так була чубатенька, а як стала у свекрухи, то й об'їли чуб мухи* (Там само: 186).

³ «Венгерська» війна тривала вісім днів.

І в польському, і в українському фольклорі репрезентована ідея неминучості старіння та марності боротьби з ним: *Co starej babie po jedwabie* (Adalberg, 1889–1894: 7); *Нищо бабі не єдвабі* (УПППТІ, 2003: 159); *Nie pomoże bielidło, kiedy baba straszyci* (Adalberg, 1889–1894: 8); *Szoruj się babo piaskiem i wodą: djabła zjesz, nie będziesz młodą* (Там само); *Не буде бабка дівкою* (УПППТІ, 2003: 125); *Старій бабці добре в шанці* (Там само: 180).

Серед польських приказок знаходимо приклад на позначення жінки «потрібного» віку: *Barbara ni młoda, ni stara* (Adalberg, 1889–1894: 11). Хоча паремії, у яких не схвалюються особи жіночої статі старшого віку в обох культурах є домінуючими, знаходимо також приклади, у яких старша жінка позиціонується як гарна, вправна, варта любові: *Jak się stara wystroi, to i za młodą stoi* (Там само: 521); *Kiedy baba puści się w tanę, więcej zrobię kurzawy, niż młoda* (Там само: 7); *Kiedy niema młodej dziewczki, to bierz stara babę w taniec (dobra i baba)* (Там само: 120); *Choć stara Rokita, zakochał się Mikita* (Там само: 467); *Ладна баба без єдваба* (УПППТІ, 2003: 159). Видається також цікавою зафіксована в українських приказках ідея гедонізму з огляду на обмеженість часу: *Гуля бабуля, поки на хребті кошуля* (Там само: 240); *Нам не чепуриться: аби старий не покинув* (Там само: 231).

Як польській, так і українській культурі притаманне засудження міжгендерних стосунків із великою різницею у віці. Більшість паремій такої тематики негативно оцінюють пари, у яких чоловік старший за жінку: *Jak ogień różni się z wodą, tak i stary z żoną młodą* (Там само: 651); *Gdzie mąż stary, żona młoda: każe czepec, słucha broda* (Там само: 296); *Kiedy się stary z młodą ożeni, jakoby w stary wóz szalone konie założył* (Там само: 367); *Kobieta młoda, mąż stary – pewne w domu swary* (Там само: 211); *Ożenił się stary z młodą, ucie-rał jej gębę brodą* (Там само: 368); *Де муж старий, а жінка молода, там рідко згода* (УПППТІ, 2003: 188); *Daremne zachody staremu do młodéj* (Adalberg, 1889–1894: 521). Такий шлюб асоціюється з незгодою, роллю чоловіка-підкаблучника, що догоджає вередунці, яка навіть може бажати йому смерті; конфліктом вогню з водою, пса з їжаком, порівнюється з їздою на возі, запряженим шаленими кінями, дорогою до пекла тощо. Наприклад: *To troje: zegar, dom stary, żona młoda, ustawicznej pracy i zabawy potrzebują* (Там само: 632); *Kto ma zegar, dom stary, który chce naprawę, żonę do tego młodą, dość ten ma zabawy* (Там само); *Z siwą głową do kobiety, jak z jeżem do psa* (Там

само: 212); *Do dziewczyny z siwą głową, jak do psa z jeżem* (Там само: 120); *Do panny tysej i siwej głowie, jak do psa z jeżem* (Там само: 379); *Młoda żona staremu karoca do nieba* (Там само: 652); *Młoda żona staremu trucizna* (Там само); *Młodsza żona prowadzi do śmierci, starsza do rozumu* (Там само); *Staremu mężczyźnie młoda żona, to konik, na którym on do piekła jedzie* (Там само: 653). Водночас діаметрально протилежну думку передають паремійні одиниці, у яких молода дружина постає життєдайною силою, джерелом енергії й здоров'я для свого чоловіка: *Stare wino, żona młoda życia dodają / Stare wina, młoda dziewczyna życia dodają* (Там само: 598).

В обох порівнюваних культурах численними є паремії, що маркують страх представників обох статей перед шлюбом із великою різницею у віці: *Стара не покине, молодих сам не хочу* (УПППТІ, 2003: 231); *Страх мені не хочеться зі старим дідом морочиться* (УППП, 2012: 335); *Нащо тому жінка молода, кого і стара за чуприну водить* (Там само: 188); *Pies od jeża, kobieta od siwej głowy uciekają* (Adalberg, 1889–1894: 396); *Коли не годна молодня, то не хочу голубця* (старого – сивого, як голуб) (УПППТІ, 2003: 232); *Młoda żona ma trzy światy ze starym mężem* (Adalberg, 1889–1894: 652), що означає «має багато клопоту з ним».

Водночас у польських прислів'ях знаходимо приклади, що показують переваги старого чоловіка порівняно з молодим, який погано ставиться до своєї дружини: *Lepiej być kochaną przez starego, niż zwodzoną przez młodego* (Там само: 521); *Lepiej starego dźwigać, niż młodego ścigać* (Там само); *Lepiej u starego pod brodą, niż u młodego pod kijem* (Там само); *Lepiej podczas z starym kaszlać, niżeli z gorącym hajduka tańcować* (Там само).

Поодинокими прикладами репрезентовані паремійні одиниці, що констатують факт одруження вдівця з дівчиною і засуджують нетривалу тугу за померлою дружиною: *Бог за жінку, а чоловік за дівку* (УПППТІ, 2003: 174). Смерть дружини може також мати підтекст добробуту: *Gdzie żony umierają, a konie się chowają, tam się majątek robi* (Adalberg, 1889–1894: 651).

Значно меншою є група паремій, у яких не схвалюється шлюб молодого чоловіка та істотно старшою від нього дружиною: *Gwałtem chciała baba wnuka, wyleciała z pieca suka* (Adalberg, 1889–1894: 7); *Zachciało się starej babie młodego galanta* (Там само: 623); *Коли молодий зі старою жениться, то так, якби молоді неукі коні до старого воза запряг* (УПППТІ, 2003: 184); *Оце тобі, бабусю, наука: не ходи заміж за внука* (Там само: 151); *Сидить, як баба у хлопця на колі-*

нах (УПШПЗЛП, 2001: 199). Несхвалення поведінки, невластивої для віку, відображає приказка *От не було на молодиці, так сталося на старуці!* (УПШПТІ, 2003: 207).

Під час здійснення порівняльного аналізу впадає в очі те, що в польській культурі підкреслюється соціальний аспект нерівних шлюбів, у яких старша жінка є багатою, а її молодий наречений – бідним: *Bogactwo z ogromnym trzosem kojarzy babe z młokosem* (Adalberg, 1889–1894: 27); *Znajdzie męża baba stara, gdy ma (za zapaską) bitego talara* (Там само: 8).

Натомість пари, у яких чоловік і дружина рівні за віком, в обох культурах уважаються гармонійними: *Staremu stara, młodemu młoda, zaś drwa ogniowi, ryba wodzie – nic zgodliwszego* (Там само: 653); *Staremu za piecet zagrozić, młodemu do dziewczyny chodzić* (Там само: 702). Низка польських та українських паремій показує прийнятну різницю у віці між чоловіком і жінкою, що становить приблизно п'ять-сім років: *Chłopiec za plugiem chodzi, dziewczyna się rodzi zań wydać się godzi* (Там само: 57); *Дівчина родиться, а козак на коня садовиться* (УПШПТІ, 2003: 180); *Козак на коні їздить, а дівчина родиться, та й козаку згодиться* (Там само); *Хлопець воли гонить, а дівчина ще ся не вродить, а его догонить* (Там само).

Фразеологічно-паремійний матеріал обох мов засвідчує приклади, що маркують погіршення стосунків між подружжям із плином часу: *Amen, amen, kichła baba chrzanem, a dziad ją batogiem: kichaj babo za progiem!* (Adalberg, 1889–1894: 6); *А ну, луб'я, йди сюди – старий до старої, а стара одказує: «Бачиш, як тепер, то і луб'я, а колись і голуб'я»* (УПШПТІ, 2003: 189).

Уваги заслуговує також репрезентована в пареміях опозиція «дівчина – вдова». Образ вдови істотно поступається в привабливості образу дівчини: *Kto wdowę pojmuje, jakoby stare podciwicze na wendecie kupił: co wiedzieć kto w nich chodził* (Adalberg, 1889–1894: 584); *Kto wdowę pojmuje, wkrótce pożałuje* (Там само); *Lepsza jedna panna niż cztery wdowy* (Przysłowia polskie); *Z panną długo, z wdową krócej, a z rozwódką gadaj krótko* (Adalberg, 1889–1894: 379). Цікаво, що паремійний матеріал також засвічує застереження (навіть старших жінок) від шлюбу зі вдівцями: *Сива, як вівця, а не йди за вдівця* (УПШПТІ, 2003: 220).

Щоправда, вдова позитивно позиціонується, якщо вона молода і здорова: *Dobra i wdowa, gdy młoda i zdrowa* (Там само: 584), а також у тих випадках, коли в парубка немає вибору: *Kiedy niema panny, dobra i wdowa* (Там само: 379); *Кого лихо не мене, той візьме і мене* (казала вдова про заміжжя) (УППП, 2012: 283). Слід відзначити, що образ вдови асоціюється, з одного боку, з недостатком, а з другого боку, – з тяжким характером. Ідеться про її норовливість, впертість, сварливість і под.: *U wdowy chleb gotowy, a u panny musisz sam być staranny* (Adalberg, 1889–1894: 584); *U wdowy chleb gotowy, serce zakaliste, u panny chleba niema, ale serce czyste* (Там само); *У вдови хліб готовий, але не всякому здоровий* (УПШПТІ, 2003: 220); *Z panną jak chcesz, z wdową jak ona chce* (Adalberg, 1889–1894: 379). Доволі цікавими видаються опосередковані характеристики зовнішності жінок різного віку, відображені у польській паремійній одиниці *U pięknego konia ma być głowa jak u panny, pierś jak u wdowy, nóżka jak u dziecięcia* (Там само: 225).

Висновок. Номінативне поле концепту «вік» на матеріалі польських і українських паремійних одиниць про жінок охоплює такі тематичні групи: 1) образ дівчини / молодої жінки; 2) образ старої жінки; 3) ставлення до представниць протилежної статі залежно від віку; 4) соціальні очікування від жінок різного віку; 5) погляд на дівування до старості та нерівні з позиції віку шлюби; 6) реалізація опозиції «дівчина – вдова».

У порівнюваних традиційних культурах молодість жінки асоціюється з вродою, мінливістю настрою, гнучкістю характеру, бажанням створити сім'ю, натомість старший вік осіб жіночої статі пов'язується з негативними характеристиками зовнішнього вигляду, стану здоров'я, розумових здібностей, рис характеру і моральних якостей, способу виконання роботи тощо. І в польських, і в українських пареміях старша жінка зображена як тягар, асоціюється з балакучістю, надокучливістю, вередливістю тощо. Фразеологічно-паремійний матеріал польської та української мов засвідчує приклади, у яких засуджувалося тривале дівування і перебірливість у виборі супутника життя, а також шлюби з великою різницею у віці. Чималу групу становлять паремійні одиниці зі значенням незворотності часу, туги за молодістю, неминучості старості та марністю боротьби з нею.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Макарець Ю. С., Сліпчук О. М. Концепти рід, родина, сім'я в мовній картині світу українців. *Наукові записки [Ніжинського держ. ун-ту ім. Миколи Гоголя]*. Серія: Філологічні науки. 2013. Кн. 1. С. 75–78. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzfn_2013_1_16 (дата звернення: 26 травня 2024 року).
2. Марфіна Жанна. Етнолінгвокультурний зміст українських паремій із семантичним компонентом 'спорідненість'. *Українська мова*. 2014, № 2. С. 51–60.
3. Мороз Т. Репрезентація родинних цінностей у польських паремійних одиницях із семантично протилежними компонентами. *Poznańskie Studia Slawistyczne*. № 21/2021. DOI: 10.14746/pss.2021.21.12. С. 227–246.
4. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: Напрями та проблеми: підручник. Полтава: Довкілля-К, 2008. 712 с.
5. Українські приказки, прислів'я і таке інше: зб. О. В. Марковича та ін. / Уклад М. Номис; упорядкув., прим. та вступна ст. М. М. Пазяка. Київ: Либідь, 2003. 352 с. – УППІТІ, 2003
6. Українські прислів'я та приказки. Київ: Товариство «Знання» України, 1992. 96 с. – УПТІ, 1992.
7. Українські прислів'я, приказки та порівняння з літературних пам'яток / Упор. М. М. Пазяк. Київ: Наук. думка, 2001. 392 с. – УППТІЗЛП, 2001.
8. Українські прислів'я і приказки / упорядник Т. М. Панасенко. Харків: Товариство «Бібколектор», 2012. 351 с. – УППІ, 2012.
9. Adalberg Samuel. *Księga przysłów, przypowieści i wyrażen przysłowiowych polskich*. Warszawa: Druk Emila Skiwskiego, 1889–1894. URL: <https://www.wbc.poznan.pl/dlibra/publication/11603/edition/18873/content> (дата звернення: 12 квітня 2024 року).
10. Krzyżanowski J. Nowa księga przysłów i wyrażen przysłowiowych polskich, t. 2. Warszawa: PIW, 1970. 1165 s.
11. Murawska P. Wartości rodzinne w zwierciadle ukraińskich paremii. *Studia Ukrainica Posnaniensia*. 2016. № 4, s. 103–107. URL: <https://doi.org/10.14746/sup.2016.4.13>. 31.10.2020 (дата звернення: 05 травня 2024 року).
12. Przystowia polskie. OLiMP, 2012. URL: <http://przystowia-polskie.pl/> (дата звернення: 10 травня 2024 року).
13. Przystowia o babie. 2010. URL: <https://polki.pl/rodzina/uroczystosci-rodzinne,przystowia-o-babie,10300961,artykul.html> (дата звернення: 16 травня 2024 року).

REFERENCES

1. Makarets Yu. S., Slipchuk O. M. (2013) Kontsepty *rid, rodyna, simia* v movnii kartyni svitu ukrainsiv. [Concepts of kind and family in the language picture of the world of Ukrainians]. *Naukovi zapysky [Nizhynskoho derzh. un tu im. Mykoly Hoholia]*. Kn. 1. 75–78. [in Ukrainian].
2. Marfina Zhanna (2014) Etnolinhvokulturnyi zmist ukrainskykh paremii iz semantychnym komponentom 'sporidnenist'. [Ethnolinguistic content of Ukrainian paremies with the semantic component 'kinship']. *Ukrainska mova*, № 2. 51–60. [in Ukrainian].
3. Moroz T. (2021) Reprezentatsiia rodynnykh tsinnosti u polskykh paremiinykh odyntsiakh iz semantychno protylezhnymy komponentamy. [Representation of family values in Polish paremic units with semantically opposite components]. *Poznańskie Studia Slawistyczne*, 21. 227–246. [in Ukrainian].
4. Selivanova O. O. (2008) Suchasna lnhvistyka: Napriamy ta problemy. [Modern linguistics: directions and problems]. Poltava: Dovkillia-K. [in Ukrainian].
5. Ukrainski prykazky, pryslivia i take inshe. [Ukrainian sayings, proverbs and so on] (2003). Kyiv: Lybid. [in Ukrainian].
6. Ukrainski pryslivia ta prykazky. [Ukrainian proverbs and sayings] (1992). Kyiv: Tovarystvo «Znannia» Ukrainy. [in Ukrainian].
7. Ukrainski pryslivia, prykazky ta porivniannia z literaturnykh pamiatok. [Ukrainian proverbs, sayings and similes from literary monuments] (2001). Kyiv: Nauk. dumka. [in Ukrainian].
8. Ukrainski pryslivia i prykazky. [Ukrainian proverbs and sayings] (2012). Kharkiv: Tovarystvo «Bibkolektor». [in Ukrainian].
9. Adalberg Samuel (1889–1894) *Księga przysłów, przypowieści i wyrażen przysłowiowych polskich*. [A book of Polish proverbs, sayings and proverbial expressions], Warsaw: Druk Emila Skiwskiego. [in Polish].
10. Krzyżanowski J. (1970) *Nowa księga przysłów i wyrażen przysłowiowych polskich*. [A new book of Polish proverbs and proverbial expressions], t. 2. Warsaw: PIW. [in Polish].
11. Murawska P. (2016) Wartości rodzinne w zwierciadle ukraińskich paremii. [Family values in the mirror of Ukrainian paremias]. *Studia Ukrainica Posnaniensia*, 4. 103–107. [in Polish].
12. Przystowia polskie. [Polish proverbs] (2012). OLiMP. URL: <http://przystowia-polskie.pl/> (access date: May 10, 2024). [in Polish].
13. Przystowia o babie. [Proverbs about a woman] (2010). URL: <https://polki.pl/rodzina/uroczystosci-rodzinne,przystowia-o-babie,10300961,artykul.html> (access date: May 16, 2024). [in Polish].